

SCURTE CONSIDERAȚII PRIVIND ARMATA THEMEI PARADOUNAVON, ÎN SECOLUL AL XI-LEA

Dr. Vasile MĂRCULEȚ¹

Anul 1018 consacra victoria definitivă a Imperiului Bizantin în îndelungatul conflict cu Țaratul Bulgar, întins pe durata a peste patru decenii. Statul bulgar era desființat, iar teritoriile sale anexate imperiului. Ele erau organizate în unități militar-administrative, specifice imperiului, theme, și înzestrate cu forțele militare necesare asigurării apărării lor.

THEMA PARADOUNAVON

Victoria completă obținută de Basileios II asupra Țaratului Bulgar în 1018/1019 i-a asigurat basileului posibilitatea restabilirii ferme a stăpânirii Imperiului Bizantin pe Dunăre, de la confluența cu râul Sava, până la vărsarea fluviului în Marea Neagră. Organizarea teritoriilor de la Dunărea de Jos primea forma sa definitivă. În aceste regiuni, era constituită o nouă unitate militar-administrativă, *Katepanatul / Ducatul Paradounavon* sau *Paradounavis*, cunoscută și sub denumirea de *Thema Paristrion*.

Nivelul ridicat de urbanizare a zonei avea să se reflecte și în numele noii unități militar-administrative. Thema dunăreană avea să fie cunoscută și după un al treilea nume, unic în rândul unităților militar-administrative bizantine, cu care aceasta apare în sursele literare, anume acela de arhontatul „orașelor paristriene (*ton paristrion poleon*)”, al „orașelor de la Istros (*ton Istron poleon*)” sau „al orașelor și ținuturilor de la Istros (*ton Istron poleon kai horion*)”².

Titlurile guvernatorilor din secolul al XI-lea, consemnate de sursele sigilografice și literare, transmit prin ele însele denumirile sub care mai era cunoscută thema dunăreană. În sursele sigilografice, guvernatorii themei poartă titlul de „*katepano de Paradounavon*” sau „*katepano de Paradounaviton*”³.

În izvoarele literare, alături de titlurile de „*archon al orașelor paristriene (archon ton paristrion poleon)*”, al „*orașelor de la Istros (ton Istron poleon)*” sau „*al orașelor și ținuturilor de la Istros (ton Istron poleon kai horion)*”, ei mai apar și cu cele de „*katepano de Dristra (katepano tes Dristras)*”⁴, „*duce de Paristrion (doux ron Paristrion)*”⁵ sau „*duce de Paradounavon (doux Paradounavou)*”⁶.

Unitatea militar-administrativă de la Dunărea de Jos ocupa un teritoriu relativ întins, riveran celei mai mari părți a cursului inferior al Dunării. El era delimitat de cursul fluviului, de la confluența cu Timocul, până la vărsarea în Marea Neagră, în nord, cursul

râului Timoc, în vest, pantele Munților Haemus, în sud, și litoralul Mării Negre, de la vărsarea Dunării, până la sud de Varna, în est⁷.

Situată la limita lumii barbare nord-dunărene, care în secolele X-XI cunoștea o nouă fierbere, odată cu pătrunderea succesivă în regiune a exponenților ultimului val de migratori turanic, pecenegii, uzii și cumanii, Themei Paradounavon i-a revenit un important rol militar-strategic. Ea urma să fie o veritabilă „*santinela a Dunării de Jos*”, cum o considera Nicolae Bănescu⁸.

În această calitate, thema dunăreană urma să fie zidul de care aveau să se izbească, diminuându-și sau sau pierzându-și complet puterea, valorile atacurilor, incursiunilor sau invaziilor barbare, care aveau să lovească stăpânirile balcanice ale Imperiului Bizantin.

ARMATA THEMEI PARADOUNAVON

Însemnătatea militar-strategică a themei dunărene în această epocă a invaziilor și-a pus amprenta, atât asupra statutului său, cât și asupra calității trupelor destinate apărării sale. Organizată ca un katepanat / ducat, în Thema Paradounavon au fost dislocate, în primul rând, unități din armata centrală, cunoscută sub numele de tagma (*tagmata*), dar și trupe recrutate la nivel local, inclusiv pe criteriul etnic.

Trupele din armata centrală (tagma-aagmata). Prezența unităților militare din armata centrală, *tagmate*, în teritoriile themei dunărene își află confirmarea, indirectă, în câteva informații transmise de cronicarul Ioannes Skylitzes, preluate apoi de Georgios Kedrenos în opera lui. Prezintă o incursiune a pecenegilor în sudul Dunării, desfășurată în anul 1027, Ioannes Skylitzes și, după el, Georgios Kedrenos, relatează că, în timpul atacului, barbarii „*au ucis multă oaste și strategii și tagmatarii*”⁹. Tagmatarii menționați de autorii bizantini, fără a-i nominaliza însă, nu sunt alții decât comandanții unor tagmate dislocate în regiunile dunărene.

Dislocarea unor tagmate în thema dunăreană este confirmată, din nou indirect aceiași autori bizantini. Primul, preluat de al doilea, relatează că în fața amenințărilor șefului peceneg Tyrach că va invadea imperiul, din anul 1046, împăratul Constantin IX Monomachos i-a scris lui Mihail, fiul lui Anastasios, *archon ton paristrion poleon*, să-l informeze dacă vreo armată a pecenegilor va încerca să treacă Dunărea pentru a-i trimite în ajutor „*și câteva din tagmatele apusene*”¹⁰. Reiese, fără dubii, din acest pasaj, că sub comanda generalului Mihail, se aflau, de asemenea unități militare din armata centrală.

Efectivul trupelor dislocate în thema de la Dunărea

de Jos nu este precizat în niciun izvor. Potrivit aprecierii istoricului Warren Treadgold, acesta s-ar fi ridicat la aproximativ 5.000 de luptători, efective care ar fi fost dislocate și în themele Antiochia, Vaspurakan și Sirmium¹¹.

Comanda supremă a trupelor dislocate în teritoriul themei revenea guvernatorului. Izvoarele sigilografice și literare au reținut și transmis numele mai multor guvernatori ai themei de la Dunărea de Jos, care au funcționat în secolul al XI-lea.

Informațiile de care dispunem ne permit identificarea lui: Katakalon Kekaumenos, „*vestei kai archon ton para ton Istron poleon kai horion*” (1043)¹²; Mihail, „*archon ton paristrion poleon*” (1045-1048)¹³; Leon Drimys, „*patrikios, anthypatos kai katepano Dristras*” (c. 1052)¹⁴. Romanos Diogenes, „*archon ton peri ton Istron poleon*” (c. 1053)¹⁵; Basileios, „*magistrion ton Paradounavi*” (1059)¹⁶; Constantin [..]polites, „*patrikio kai katepano de Dristras*” (anii '50-'60 ai secolului al XI-lea, sau c. 1050)¹⁷; Demetrios Katakalon, „*anthypatos, patrikios kai katepano Paradounavou*” (anii '50-'60 ai secolului al XI-lea)¹⁸; Theodoros Pegonites, „*patrikios, anthypatos kai katepano ton Paradounaviton*” (post 1051-ante 1057)¹⁹; Basileios Apokapes și Nikephoros Botaneiates, magiștri, „*eparchonton ton kata ton Istron poleon*” sau „*ton paristrion poleon archontes*” (1064-1065)²⁰; Symeon, „*vestes kai katepano tou Paradounavou*” (anii '60-'70 ai secolului al XI-lea)²¹; Mihail, „*vestarches katepano Paradounavou*” (anii '60 ai secolului al XI-lea)²²; Nestor, „*vestarches kai katepano tes Dristras*” sau „*doux ton Paristrion Paristrion*”, în 1071-1072²³; Leon Nikerites, kouropalates și „*doux Paradounavou*”, în 1091²⁴.

Structura organizatorică a forțelor militare era identică cu cea teritorial-administrativă. În cadrul subunităților militar-administrative numite *tourmai* erau dispuse tagmate purtând același nume, comandate de *tourmarchoi*, care asemenea guvernatorului, exercitau în atribuțiile militare și administrative ale funcției în aria lor de jurisdicție.

Nu cunoaștem numărul subunităților militar-administrative de tip *tourma* și, implicit cel al tagmatelor omonime, în care era divizată Thema Paradounavon și forțele dislocate în teritoriul său ne rămân necunoscute. Potrivit concluziei formulate de Nicolas Oikonomides, preluată și de alți istorici, la sfârșitul secolului al X-lea o themă bizantină „*avea în mod normal trei tourmai*”²⁵.

Sumarele informații pe care le deținem, deși nu ne permit să ne pronunțăm cu exactitate, nici dacă această regulă s-a aplicat și în cazul themei dunărene în secolul al XI-lea, nici asupra numărului de *tourmai*

aflate în compunerea ei. Ele ne oferă, totuși, cel puțin, posibilitatea formulării unui răspuns parțial.

Două sigilii, date de Werner Seibt anterior anului 1025, îl atestă în calitate de *tourmarches* pe un anume Andronikos. Potrivit legendei de pe piesele de plumb, acesta a exercitat funcția de „*tourmarche Arachilaves*”²⁶.

Un sigiliu, aparținând lui Demetrios Katakalon, viitorul katepano de Paradunavon, datat în jurul anului 1040, îl arată pe posesorul său ca fiind „*spatharokandidato kai tourmarche*”²⁷. Deși legenda de pe sigiliul demnitarului bizantin nu precizează provincia în care el și-a exercitat funcția, se consideră că, foarte probabil, aceasta a fost Thema Paradunavon, în fruntea căreia avea să ajungă ulterior în calitate de guvernator.

Un alt sigiliu, care menționează existența acestei demnității în cadrul unității militar-administrative de la Dunărea de Jos, a fost descoperit la Istanbul. Datat în jurul anului 1060, el îl menționează pe un Ioannes, „*tourmarche tou Paradunavou*”²⁸.

Reședințele lui Demetrios Katakalon și Ioannes nu sunt precizate. Considerăm însă că, foarte probabil, acestea au fost la Dristra. Pentru identificarea Arachilavei, reședința lui Andronikos, unii autori au propus localitatea Orjachovo (Bulgaria), ipoteză privită, însă, cu reticiență de alții²⁹.

De la sfârșitul secolului al X-lea datează un sigiliu care i-a aparținut unui Adrianos, „*basiliko spatharokandidato kai tourmarche Preslavas*”³⁰. Dată fiind însemnătatea Preslavului nu excludem posibilitatea ca după constituirea Katepanatului de Paradounavon și aici să fi fost instalat un comandament de *tourma*.

Din aceeași perioadă de sfârșit a secolului al X-lea datează două sigilii, descoperite la Silistra, care au aparținut lui Leon, „*spatharokandidato kai tourmarche Mesopotamias*”³¹. Thema Mesopotamia din legenda de pe cele două sigilii este, cel mai probabil, cea Occidentală (*Mesopotamia tes Dyseos*), localizată în spațiul istro-pontic, în zona gurilor Dunării.

Penuria de informații nu ne permite să știm dacă și în această regiune a fost instalat un comandament de *tourma*, în timpul funcționării Themei Paradounavon. Ipotetic, considerăm, însă, că o asemenea măsură de ordin militar nu poate fi cu totul exclusă. Ea era recomandată, în primul rând, de însemnătatea militaro-strategică a zonei, unde funcționau câteva vaduri de trecere peste fluviu, dar și de cea economică.

Izvoarele sigilografice și literare de care dispunem atestă, de asemenea, și o serie de demnitari bizantini de rang inferior, subordonați guvernatorilor și *tourmachilor*, numiți *strategi*. Aceștia au îndeplinit, la rândul lor, atribuții militare și civile în calitate de comandanți

de cetăți.

Pentru secolul al XI-lea, sursele sigilografice înregistrează mai mulți strategii, cu reședința în principalele centre urbane ale Themei Pardunavon: Preslav, Presthlavitza (probabil Nufăru), Pliska, Isaccea, Varna, Dinogetia-Garvăn, Krivina, Vetren etc. Sub comanda acestora se aflau subunități militare de tip *banda*.

Izvoarele sigilografice îi reținem din rândul strategilor de orașe pe Ioannes Malesis, „*patrikios și strategos de Presthlavitza*” (c. 1040)³², Leon Pegonites, „*protospatharios și strategos de Presthlavitza*” (c. 1050)³³, Omalis, „*protospatharios și strategos de Presthlavitza*” (c. 1050)³⁴, Ioannes Maleas, „*protospatharios și strategos de Preslav*” (c. 1025)³⁵, Andronikos Doukas, „*protospatharios și strategos de Marele Preslav*” (c. 1035)³⁶, Melias, „*protospatharios și strategos de Preslav*” (c. 1050)³⁷, Philotheos Phrangopoulos, „*protospatharios, epi tou Chrysotriklinou și strategos de Pliskova*” (c. 1050)³⁸, Asotios, „*patrikios, anthypatos și strategos de Varna*” (c. 1064)³⁹. Alți patru strategii, *Ioannes Dermochaites*, *Bardas Pitzes*, *Leon Chalkootzes* (sau *Chalkotoubes*), *Constantinos Pterotos* și *Mihail Strabotichares*, sunt înregistrați de Ioannes Skylitzes și Georgios Kedrenos, în lucrările lor, cu prilejul relatării evenimentelor legate de atacurile pecenegilor din primăvara anului 1036⁴⁰.

În temeiul unor informații indirecte, transmise de unele surse literare bizantine, avem toate motivele să considerăm că trupele dislocate în Thema Paradounavon nu și-au păstrat nici calitatea nici efectivele în timpul crizei imperiului care a urmat morții împăratului Basileios II (1025). Faptul devine vizibil încă de la mijlocul secolului al XI-lea cu prilejul invaziei pecenegilor din 1046/1047.

Cunoaștem din relatarea lui Ioannes Skylitzes și Georgios Kedrenos că în iarna anilor 1046/1047, pecenegii au putut trece, fără probleme, în sudul Dunării deoarece la malurile fluviului „*lipsea orice fel de pază*”⁴¹. La rândul lui, Kekaumenos, scoate în evidență lipsa de pregătire militară a comandanților de pe frontiera Dunării de Jos.

În legătură cu aceleași evenimente, el afirmă că ele „*se datorează lipsei de experiență a comandanților de la hotar* (akrites), care sunt necunoscători ai artei militare, lipsiți de înțelepciune, incapabili să evalueze consecințele care decurg din orice acțiune, dar care conduc operațiuni militare, deși sunt nepricepuți”⁴².

Trupe locale. O serie de informații indirecte, transmise de unii autori bizantini, conduc la concluzia că alături de trupele de tagmata, dislocate în regiune, în Thema Paradounavon au funcționat și o serie de trupe recrutate din mediul local. O asemenea informație se

regăsește în lucrarea lui Mihail Attaleiates. Cu prilejul prezentării revoltei orașelor paristriene împotriva autorității centrale, din anul 1071, autorul bizantin consemnează că în Thema Paradounavon „*există numeroase orașe mari ai căror locuitori vorbesc multe limbi și care susțin un număr mare de soldați*”⁴³.

Informația autorului bizantin este destul de ambiguă cu privire la soldații întreținuți de orașele paristriene. Ea nu precizează dacă referirea îi are în vedere pe soldații din armata centrală, dislocați în thema dunăreană, sau este vorba de militari recrutați din rândul populației locale, desemnată de Mihail Attaleiates drept o „*populație mixobarbară*”, respectiv pe jumătate barbară sau semibarbară⁴⁴. Înclinăm să credem că, cel mai probabil, la această din urmă categorie de soldați se referă informația.

Recrutarea soldaților din aceste *tagme* s-a realizat, probabil, pe baza vechiului sistem stratiotic. Cel mai posibil, ei s-au alăturat revoltei vestarchului Nestor, *katepano de Dristra*, sau *duce de Paristrion*, alături de care au participat la acțiunile militare împotriva forțelor imperiale în tentativa de a ataca Constantinopolul.

În cadrul Themei Paradounavon au funcționat forțe militare recrutate pe criteriul etnic. Dispunem de informații cu privire la cele de etnie pecenegă și vlahă.

Primele forțe recrutate pe criteriul etnic, asupra cărora avem știri, sunt cele formate din pecenegi. Cunoaștem din relatările mai multor autori bizantini că în 1045/1046, o grupare pecenegă de formată din două triburi, numărând aproximativ 20.000 de oameni, condusă de șeful Kegenes, aflat în conflict cu o altă căpetenie, Tyrach, care conducea 11 triburi, s-a refugiat în Imperiul Bizantin, intrând în serviciul acestuia⁴⁵.

Istoricul Ioannes Skylitzes și Georgios Kedrenos relatează că, intrați în serviciul Constantinopolului, Kegenes și oamenii lui s-au creștinat⁴⁶. Kegenes „*a fost ridicat la demnitatea de patrikios și a primit trei fortărețe dintre cele ridicate pe malurile Istrosului*”, precum „*și mai multe stadii de pământ*” în stăpânire⁴⁷.

În teritoriile Themei Paradounavon, în vecinătatea Dunării se constituia astfel o autonomie turanică, o *Patzinakia* autonomă, condusă de Kegenes. Faptul este confirmat de două sigilii descoperite la Silistra și unul la Noviodunum (rămas inedit), datate în 1050-1051, care au aparținut lui Ioannes Kegenes, „*magistro kai archonti al Patzinakias*”⁴⁸.

Odată intrat în slujba Bizanțului, Kegenes a primit misiunea ca, împreună cu Mihail, guvernatorul provinciei, „*să păzească cu strâșnicie malurile fluviului*”, spre a împiedica trecerea în imperiu a restului pecenegilor ostili, în frunte cu Tyrach⁴⁹.

Din relatările lui Ioannes Skylitzes și Georgios Kedrenos cunoaștem că Kegenes a avut la dispoziție forțe recrutate din rândul conașionalilor săi, relativ numeroase. Autorii bizantini relatează că „*trecând Istrosul, acum cu o mie, acum cu două mii de oameni, uneori cu mai mulți, uneori cu mai puțini*”, Kegenes îi ataca prin surprindere pe pecenegii conduși de Tyrach, provocându-le mari pagube și pierderi⁵⁰.

În iarna anului 1046/1047, Tyrach a trecut Dunărea, invadând teritoriile Themei Paradounavon. Lui Kegenes și luptătorilor pecenegi de sub comanda lui le-a revenit un rol important în anihilarea invadatorilor. Kegenes, consemnează Ioannes Skylitzes și Georgios Kedrenos, „*luă falangele romeilor și își așează tabăra sub cerul liber și atacând zi de zi pe neașteptate, provoca mai daune pecenegilor*” sau că Kegenes, „*convingându-i pe romeii care șovăiau și se temeau să lupte împotriva unui mușțimi atât de uriașe, se aruncă asupra dușmanilor. Iar pecenegii, îngroziți de violența atacului nu au mai avut puterea să lupte. Tyrach, toate celelalte căpetenii și restul mulțimii își aruncă armele și se predau*”⁵¹.

O etnie autohtonă din cadrul Themei Paradounavon au fost vlahii. Unele informații, provenite din izvoare sigilografice și literare permit constatarea că pe teritoriul unității militar-administrative de la Dunărea de Jos au funcționat în anumite perioade forțe militare recrutate din rândul acestora.

Un sigiliu descoperit la Noviodunum, datat după anul 1091, a aparținut, conform legendei sale, lui Georgios, „*strategos ton Blachon (strategos al vlahilor)*”⁵². Istoricul Ion Barnea, editorul sigiliului, nu excludea posibilitatea ca posesorul sigiliului să fi fost Georgios Dekanos, un înalt personaj bizantin, despre care Anna Comnena afirmă că, suspectat de participarea la o conjurație, a fost trimis de împăratul Alexios I Comnenos în Paradounavon, cu falsa misiune de a-l seconda în guvernarea acesteia pe generalul Leon Nikerites, ducele themei, în realitate, însă, pentru a fi supravegheat de acesta⁵³. Potrivit opiniei lui Ion Barnea, „*dacă nu deținea funcția de general mai dinainte*”, Georgios fiul lui Dekanos „*a primit-o acum, la Dunărea de Jos, unde știm că se aflau mulți vlahi*”, neexcluzând „*presupunerea că el însuși era vlah nu grec*”⁵⁴.

Ipoteza formulată de Ion Barnea privind identificarea lui Georgios, *strategos al vlahilor*, cu Georgios Dekanos, a fost considerată de unii istorici ca fiind puțin probabilă⁵⁵. Aderăm la această opinie pe care o admitem ca fiind perfect întemeiată.

Din punctul nostru de vedere, posibilitatea afirmată de Ion Barnea ca respectivul Georgios, *strategos al vlahilor*, să fi fost el însuși etnic vlah, este una cât se poate de plauzibilă. Considerăm că cel mai

posibil acesta a fost comandantul unor unități militare din armata bizantină, a unor *tagme*, constituite din reprezentanții acestei etnii, originari, probabil, chiar din Paradounavon, care operau pe teritoriul themei dunărene.

Cu prilejul relatării evenimentelor legate de invazia cumanilor în Imperiul Bizantin, din 1095, Anna Comnena consemnează că în timp ce împăratul Alexios I se afla la Anchialos, „în timpul nopții sosi Poudilos, un șef al vlahilor, care anunță trecerea Dunării de către cumani”⁵⁶.

Ce demnitate a exercitat Poudilos, principesa bizantină nu ne spune. În ceea ce ne privește, considerăm că acesta a exercitat o comandă similară celei deținute de Georgios, *strategos al vlahilor*, doar cu câțiva ani înainte. Mai mult, considerăm chiar că la momentul producerii invaziei cumanilor, și acest Poudilos, exercita comanda asupra unei sau unor tagme formate din vlahi, însărcinate cu supravegherea și paza vadurilor Dunării.

BRIEF CONSIDERATIONS ON THE ARMY OF THE THEMA PARADOUNAVON, IN THE 11TH CENTURY

Abstract: The abolition of the Bulgarian Czarism in 1018 allowed Emperor Basileios II to organize new Byzantine military-administrative units in its former territories. The regions between the Balkan Mountains and the Danube, from the Timoc valley to the western Pontic coast were included in the Katepanat/Duchy of Paradounavon or Paradounavis, also known as Thema Paristrion. In order to defend the province, troops from the central army were deployed (*tagma* - *tagmata*) or *tagmata* were recruited from the local population (mixobarbarians). The information we have, allows us to identify military forces recruited on an ethnic basis. The sources register troops recruited primarily from Petchenegs and Vlachs.

Keywords: Paradounavon, Paradounavis, katepano, tourmarches, strategos, Petchenegs, Vlachs, Mixobarbarians.

NOTE

[1] Doctor în istorie, Mediaș.

[2] Ioannis Scylitzae *Synopsis Historiarum*, recensuit I. Thurn, Berolini et Novi Eboraci, MCMLXXIII, 21.3.6,17 (I. Scylitzes, *Synopsis*); J. Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History, 811-1057* 2010, 21.3.6,17 (J. Skylitzes, *A Synopsis*); Georgius Cedrenus, *Historiarum Compendium*, în Georgius Cedrenus, Ioannis Scylitzae ope, ab Imm. Bekkero, suppletus et emendatus, t. II, Bonnae, 1839, p. 555, 585; Ioannis Scylitzae Curopalatae, *Excerpta ex Breviario Historico*, în Georgius Cedrenus, Ioannis Scylitzae ope, ab Imm. Bekkero, suppletus et emendatus, t. II, Bonnae, 1839, p. 654; M. Attaleiates, *The History*. Translated by A. Kaldellis and D. Krallis, Cambridge, Massachusetts, London, 2012, 14.6, 16.8; Ioannis Zonarae, *Epitomae Historiarum libri XIII-XVIII*, edidit Th. Büttner-Wobst, Bonnae, 1897, XVIII.9.2; Cf. V. Mărculeț, „The archontate of the Paristrion cities” or „of the cities from the Istros” – a thema with a single name in the byzantine literary sources, în „Istros”, XVII, 2011, p. 55-68.

[3] I. Jordanov, *The Katepanate of Paradounavon according to the Sphragistic data*, în „Studies in Byzantine Sigillography”, 8, 2003, p. 68-71 (*The Katepanate of Paradounavon*).

[4] M. Attaleiates, *The History*, 26.2

[5] I. Zonarae, *Epitomae*, XVIII.17.3; I. Scylitzae Curopalatae, *Excerpta*, p. 719.

[6] Anne Comnène *Alexiade. Règne de l'empereur Alexis I Comnène (1081-1118)*, t. II (*Livres V-X*). Texte établi et traduit par B. Leib, Paris, 1943, VIII.IX.7 (*Alexiade*); Anna Comnena, *Alessiade. Opera storica di una principessa porfirogenita bizantina*, a cura din G. Agnello, Palermo, 2010, VIII.9.7 (*Alessiade*).

[7] V. Mărculeț, *Imperiul Bizantin la Dunărea de Jos în secolele VI-XII. Organizarea militar-administrativă*, Constanța 2016, p. 114

[8] N. Bănescu, *Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie*, Bucarest, MCMXLVI, p. 105 (*Les duchés byzantins*).

[9] I. Scylitzae, *Synopsis*, 17.2; J. Skylitzes, *A Synopsis*, 17.2; G. Cedrenus, *op. cit.*, p. 483.

[10] *Ibidem*, 21.17; *Ibidem*, 21.17; *Ibidem*, p. 585.

[11] W. Treadgold, *Byzantium and Its Army, 284-1081*, Stanford, 1995, p. 85.

[12] I. Scylitzae, *Synopsis*, 21.6; J. Skylitzes, *A Synopsis*, 21.6; G. Cedrenus, *op. cit.*, p. 555.

[13] *Ibidem*, 21.17; *Ibidem*, 21.17; *Ibidem*, p. 585.

[14] Alexandra-Kyriaki Wassiliou, W. Seibt, *Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich*, 2 Teil. Zentral- und Provinzialverwaltung, Vienna, 2004, p. 268, nr. 193; I. Jordanov, *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*, vol. 2. *Byzantine Seals with Family Names*. Sofia, 2006, p. 147, nr. 209.2 (*Corpus*, 2).

[15] M. Attaleiates, *op. cit.*, 16.8.

[16] Cf. V. Benešević, *Zavećanie vizantijskoga bojarja XI veka*, în „Jurnal Ministerstva larodiogo Prosvećnija”, novaija seria, čast IX, 1907, mai 1907, p. 220; Cf. S.P. Lampros, „Ἐνθυμῆσεωμ ἤτοι χρονικῶν σημειωμάτων συλλογὴ πρώτη, în „Νέος Ἑλληνομνήμων”, VII, 1910, p. 130-131; Cf. R.M. Bartikian, *Otnosimsija li prozviče Paradounavis k magistru Vasiliju v pamijatnoi zapisi monaha Teodula (1959)?* în „Bulletin of the Academy of Sciences of the Armenian SSR: Social Sciences”, 8, 1959; Cf. R.M. Bartikian, *Kām kogo se otnasija prozvičeto PARADOUNAVIS v pripiskata na monaha Teodul ot 1059 godina?*, în „Izvestija na Bălgarskoto Istoritėsokoto Drujestvo”, XXV, 1967, p. 315-319; Cf. S. Vryonis, *The Will of a Provincial Magnate, Eustathius Boilas (1059)*, în „Dumbarton Oaks Papers”, 11, 1957, p. 274.

[17] J. Nesbitt, N. Oikonomides, *Catalogue of Byzantine seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*. vol. 1. *Italy, North of the Balkans, North of the Black Sea*, Washington D.C., 1991, p. 150-151, nr. 65.1.; p. 62; Al. Madgearu, *Byzantine Military Organization on the Danube 10th-12th Centuries*, Leiden-Boston,

2013, p. 65 (*Byzantine Military Organization*).

[18] N. Bănescu *Sceau inédit de Katakalon, katépano de Paradounavon*, în „*Échos d'Orient*”, XXXV, 1936, 184, p. 405-408; N. Bănescu, *Sceau de Démétrius Katakalon, Katépano de Paradounavon*, în „*Échos d'Orient*”, XXXIX, 1940, 197-198, p. 157-160; I. Jordanov, *The Katepanate of Paradounavon*, p. 68-69.

[19] Alexandra-Kyriaki Wassiliou, W. Seibt, *op. cit.*, p. 278, nr. 245; Alexandra-Kyriaki Wassiliou-Seibt, *Der Familienname Pegonites auf byzantinischen Siegel und in andern Schriftlichen Quellen*, în „*Realia Byzantina*”, Herausgegeben Sofia Kotzabassi und G. Mavromatis, Berlin-New York, 2009, p. 307-308, nr. 5a; I. Jordanov, *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*, vol. 1. *Byzantine Seals with Geographical Names*, Sofia, 2003, p. 137, nr. 58.2 (*Corpus*, 1); Idem, *Corpus*, 2, p. 343, nr. 573.

[20] M. Attaleiates, *The History*, 14.6; I. Zonaras, *op. cit.*, XVIII.9.2; I. Skylitzes Curopalates, *op. cit.*, p. 654; Cf. N. Bănescu, *A propos de Bqšile Qpokapes; duc de Pqrdounqvis (= Paristrion). La notice du moine Théodule (1059)*, în „*Revue des Etudes Sud-Est Européennes*”, I, 1963, 1-2, p. 156 ; Cf. K.N. Iuzbašian, *Zavečanie Evstafija Boilî i voprosî femnoi administracij «Iverij»*, în „*Buzantijskij Vremennik*”, 36, 1974, p. 82; Cf. Al. Madgearu, *Ruled indeed Basil Apokapes the Paradunavon Thrme?*, în „*Acta Musei Varnensis*”, III, 2005, p. 273-282; Cf. V. Mărculeț, *Aspects of the Governance of the Theme Paristrion (Paradunavon) in the 11th Century: Associated Governments*, în „*Muzeul Național*”, XXIX, 2017, p. 6-8 (*Associated Governments*).

[21] N. Bănescu, *Les duchés byzantins*, p. 70; I. Jordanov, *Corpus*, 1, p. 137-138, nr. 58.3; Idem, *The Katepanate of Paradounavon*, p. 70.

[22] G. Zacos, *Byzantine Lead Seals. Volume Two, compiled and edited by J.W. Nesbitt. 1.Nos. 1-1089*, Bern, 1984, nr. 602; I. Barnea, *Noi contribuții la istoria Themei Paristrion (Paradunavon)*, în „*Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*”, 37, 1986, 3, p. 269-270, nr. 2 (*Noi contribuții*).

[23] M. Attaleiates, *The History*, 26.2; I. Skylitzes Curopalates, *op. cit.*, p. 719; I. Zonaras, *op. cit.*, XVIII.17.

[24] Anne Comnène, *Alexiade*, VIII.IX.7; Anna Comnena, *Alessiade*, VIII.9.7.

[25] N. Oikonomidès, *Les listes de préséances byzantine des IXe et Xe siècles*, introduction, traduction et commentaire, Paris, 1972, p. 341; I. Barnea, *Noi contribuții*, p. 269.

[26] W. Seibt, *Probleme der historischen Geographie Bulgariens in späteren 10. und 11. Jahrhundert – Ein sigillographischer Beitrag*, în „*Acta Musei Varnaensis*”, 2, 2004, p. 255-256; Al. Madgearu, *Byzantine Military Organization*, p. 88.

[27] I. Jordanov, *Corpus*, 2, p. 199.

[28] G. Zacos, *op. cit.*, p. 275, nr. 530; I. Barnea, *Noi contribuții*, p. 268-269, nr. 1.

[29] Al. Madgearu, *Byzantine Military Organization*, p. 88.

[30] J. Nesbitt, N. Oikonomides, *op. cit.*, p. 153, nr. 69.2.

[31] I. Jordanov, *Corpus*, 1, p. 125-126, nr. 48.4.

[32] P. Diaconu, *Câteva considerații privind sigiliile strategului Ioan Malesis*, în „*Istros*”, VII, 1994, p. 355-356; I. Jordanov, *Corpus*, 1, p. 151, nr. 63.5; Idem, *Corpus*, 2, p. 268-269, nr. 412-413.

[33] J. Nesbitt, N. Oikonomides, *op. cit.*, p. 179, nr. 78.4; I. Jordanov, *Corpus*, 1, p. 152-153, nr. 63.7; Idem, *Corpus*, 2, p. 344-346, nr.

575-584.

[34] I. Jordanov, *Corpus*, 1, p. 154, 63.8; W. Seibt, *Ivan Jordanov, Corpus of Byzantine seals from Bulgaria. Vol. I: Byzantine seals with geographical names*, în „*Byzantinische Zeitschrift*”, 98, 2005, 1, p. 133.

[35] I. Jordanov, *Corpus*, 1, p. 151, nr. 63.4; Idem, *Corpus*, 2, p. 267-268, nr. 410-411; W. Seibt, *Ivan Jordanov, Pečatite ot Strategijata b Preslav (971-1088)*, în „*Byzantinische Zeitschrift*”, 89, 1996, p. 136 (*Ivan Jordanov, Pečatite*).

[36] *Ibidem*, p. 149, nr. 63.2; Idem, *Corpus*, 2, p. 137, nr. 192-195; *Ibidem*.

[37] *Ibidem*, p. 154, nr. 63.9; W. Seibt, *I. Jordanov, Pečatite*, p. 136.

[38] *Ibidem*, p. 143, nr. 62.1; Idem, *Corpus*, 2, nr. 312.

[39] W. Seibt, *Probleme der historischen Geographie Bulgariens*, p. 254; I. Jordanov, *Corpus*, 1, p. 45, nr. 15.1.

[40] I. Scylitzae, *Synopsis*, 19.10; J. Skylizes, *A Synopsis*, 19.10; G. Cedrenus, *op. cit.*, p. 515.

[41] *Ibidem*, 21.17; *Ibidem*, 21.17; *Ibidem*, p. 585.

[42] Kékauménos, *Conseils et récits d'un gentilhomme byzantin*. Texte présenté et traduit du grec par P. Odorico, eBook, Toulouse, 2015, II, pe www.editions-anacharsis.com ; Kekaumenos, *Advice and Anecdotes*. English translation and commentary by Charlotte Roueche, SAWS Dynamic Library of Wisdom Literatures, 2013, II, pe <https://ancientwisdoms.ac.uk/library/kekaumenos-consilia-et-narrationes/>

[43] M. Attaleiates, *The History*, 26.1.

[44] *Ibidem*.

[45] I. Scylitzae, *Synopsis*, 21.16; J. Skylizes, *A Synopsis*, 21.16; G. Cedrenus, *op. cit.*, p. 583; M. Attaleiates, *The History*, 7.1; M. Attalates, *Histoire*. Traduction française par H. Grégoire, în „*Byzantion*”, XXVIII, 1958, XV ; I. Zonarae, *Epitomae*, XVII.26.1.

[46] *Ibidem; Ibidem; Ibidem*.

[47] *Ibidem; Ibidem; Ibidem*, p. 584.

[48] I. Jordanov, *Sceau d'archonte de PATZINAKIA du XIe siècle*, în „*Études Balkaniques*”, 28, 1992, 2, p. 79-82; I. Jordanov, *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*, vol. 1. *Byzantine Seals with Geographical Names*, Sofia, 2003, nr. 59.1; Al. Madgearu, *Byzantine Military Organization*, p. 123; V. Spinei, *The Romanians and the Turkic Nomads North of the Danube Delta from the Tenth to the Mid-Thirteenth Century*, Leiden, 2009, p. 109; V. Mărculeț, *Associated Governments*, p. 4 și n. 13.

[49] I. Scylitzae, *Synopsis*, 21.17; J. Skylizes, *A Synopsis*, 21.17; G. Cedrenus, *op. cit.*, p. 585

[50] *Ibidem; Ibidem; Ibidem*.

[51] *Ibidem; Ibidem; Ibidem*, p. 586.

[52] I. Barnea, *Sigilii bizantine din nordul Dobrogei*, în „*Simpozion de numismatică dedicat împlinirii a patru secole de la prima unire a românilor sub Mihai voievod Viteazul. Chișinău, 28-30 mai 2000*”, București, 2001, p. 103-104.

[53] Anne Comnène, *Alexiade*, VIII.IX.7; Anna Comnena, VIII.9.7.

[54] I. Barnea, *Sigilii bizantine*, p. 104.

[55] Al. Madgearu, *Byzantine Military Organization*, p. 140

[56] Anne Comnène, *Alexiade*, X.II.6; Anna Comnena, *Alessiade*, X.2.6.